

TĖVŲ PAREIGA IŠLAIKYTI NEPILNAMEČIUS VAIKUS: AKTUALŪS SUBJEKTŲ KLAUSIMAI

Dr. Gediminas Sagatys

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 87
Elektroninis paštas ckk@mruni.lt

Pateikta 2004 m. gruodžio 23 d.

Parengta spausdinti 2005 m. gegužės 26 d.

Pagrindinės sąvokos: vaiko išlaikymas, vaiko teisės, kreditorius, skolininkas, nepagrįstas praturtėjimas.

S a n t r a u k a

Praktika rodo, kad vaiko teisė į išlaikymą ir jos gynimas labai priklauso nuo to, kaip sprendžiami teisinio vaiko išlaikymo santykio subjektų klausimai. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – remiantis teisės doktrinos ir teismų praktikos analize nustatyti, kas minėtame santykyje laikytini tinkamu kreditoriumi ir tinkamu skolininku. Pažymėtina, kad atsakymas į šiuos iš pirmo žvilgsnio nesudėtingus klausimus toli gražu ne visada yra paprastas. Nors nekyla jokių abejonių, kad skolininkai vaiko išlaikymo prievolėje yra abu vaiko tėvai, nuomonės išsiskiria nustatant, nuo kada jie tampa skolininkais ir kokia apimtimi jų pareigoms, kylančioms iš šios prievolės, galima taikyti retroaktyvumo principą. Šiuo požiūriu galimi du skirtingi sprendimo variantai. Pirmiausia, galima pabrėžti formalųjį tėvų pareigos išlaikyti savo vaikus atsiradimo pagrindą – tėvystės (motinystės) registraciją. Antra, galima laikyti, kad vaiko išlaikymo pareiga yra prigimtinė, todėl ji atsiranda nuo vaiko gimimo. Būtent šią nuostatą siekiama pagrįsti straipsnyje.

Kreditoriaus klausimas vaiko išlaikymo prievolėje pastarojo dešimtmečio Lietuvos teismų praktikoje buvo sprendžiamas skirtingai. Iki naujojo Civilinio kodekso galioję įstatymai nenumatė vaiko, kaip savarankiško turtinių teisių turėtojo, teisinio statuso. Gana ilgą laiką buvo formuojama teismų praktika, pagal kurią išlaikymas buvo priteisiamas tėvo, su kuriuo gyveno turintis teisę gauti išlaikymą vaikas, naudai. Pasikeitus vaiko teisių sampratai ir suteikus vaikui autonomiškas teises, kreditoriaus klausimas vaiko išlaikymo prievolėje turi būti iš naujo išnagrinėtas. Straipsnyje analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika rodo, kad einama būtent šiuo keliu.

I ž a n g a

Vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimo bei gynimo klausimams iki šiol visiškai nepagrįstai teisės moksle skiriama per mažai dėmesio, nes teismų praktika rodo, kad ginčai dėl vaiko išlaikymo sudaro vieną gausiausių civilinių bylų, nagrinėjamų Lietuvos teismuose, kategorijų. Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, vien per 2004 metų pirmą pusmetį užvestos net 2123 civilinės bylos dėl vaikų išlaikymo priteisimo¹. Tai, kad bylos, susijusios su vaiko išlaikymu, sudėtingos ne tik jose nustatinėtinų faktinių aplinkybių, bet ir teisine prasme, rodo santykinai gausi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktika sprendžiant šios kategorijos bylas.

¹ Daugiau civilinių bylų (skaičiuojant visas civilinių bylų kategorijas) užvesta tik dėl santuokos nutraukimo (3581 byla) ir dėl tėvystės nustatymo (2488 bylos) [1].

Pažymėtina, kad vaiko išlaikymo prievolė yra specifinė civilinių prievolių rūšis. Teisinėje literatūroje ji suvokiama kaip šeimos teisinis santykis, kuriame vieni šeimos nariai (tėvai) privalo išlaikyti kitus šeimos narius (vaikus), o pastarieji turi teisę reikalauti išlaikymo [2, p. 362]. Tai absoliuti turtinė asmeninė prievolė. Kreditoriaus reikalavimo teisė ginama ne tik įprastais civilinių teisių gynimo būdais, bet ir baudžiamosiomis teisinėmis priemonėmis¹. Itin svarbią reikšmę analizuojant šios prievolės vykdymo klausimus turi prievolės subjekto klausimai.

1. Dėl prievolinio vaiko išlaikymo santykio subjekto – skolininko

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalis [4] ir CK 3.192 straipsnio 1 dalis [5] numato tėvų pareigą išlaikyti savo vaikus iki pilnamestystės. LAT yra konstatavęs, kad „pareigos rūpintis vaiku, auklėti jį ir išlaikyti, sudaryti normalias gyvenamosios aplinkos sąlygas kyla iš tėvų **prigimtinių prievolės** (paryškinta autoriaus) būti atsakingiems už vaikų padėtį iki jiems sulaukiant pilnamestystės“ [6]. Tėvų pareiga išlaikyti vaiką yra absoliuti, todėl šios turtinės asmeninės prievolės jie negali atsisakyti vykdyti arba perkelti vykdymą kitiems asmenims, taip pat ir vienam iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas [7]. Jei tėvai savo noru neteikia vaikui protingo išlaikymo, išlaikymas priteisiamas ir išieškomas priverstine tvarka tokios formos ir dydžio, kokį parenka kiekvienoje konkrečioje byloje teismas, prioritetiškai atsižvelgdamas į vaiko interesus, jo poreikius [6]. Atsižvelgiant į tai, kad pareiga išlaikyti vaiką kyla iš bendrosios socialinės tėvų atsakomybės vaiko atžvilgiu, atsakymas į klausimą, kas vaiko išlaikymo prievolėje yra skolininkas, atrodo akivaizdus – vaiko tėvai. Iš čia kyla kitas, daug sudėtingesnis, klausimas: nuo kurio momento vaiko tėvai tampa skolininkais prievolėje?

Tai, kad problema išties sudėtinga, pagrįsime praktiniu pavyzdžiu. 1984 metais Prancūzijos apeliacinis teismas nagrinėjo civilinę bylą dėl nepagrįsto praturtėjimo pagrindu įgytų lėšų gražinimo. Šioje byloje ieškovas – buvęs vaiko motinos sutuoktinis, kurio tėvystė nutraukus santuoką buvo nugincyta, reikalavo priteisti iš atsakovo – tikrojo (biologinio) vaiko tėvo lėšas, panaudotas vaikui išlaikyti. Ieškinys buvo grindžiamas tuo, kad sprendimas dėl ieškovo tėvystės nugincijimo ir dėl atsakovo tėvystės nustatymo veikia retroaktyviai visa apimtimi, savaime panaikindamas bei atitinkamai sukurdamas naujas ne tik asmenines neturtines, bet ir turtines teises ir pareigas vaiko atžvilgiu. Teismas ieškinį patenkinio motyvuodamas tuo, kad atsakovas, nors ir nebūdamas kaltas dėl susiklosčiusios padėties, praturtėjo be pagrindo – *sans cause* [8]. Kyla klausimas: ar panašus ieškinys, grindžiamas nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu (CK 6.237–6.242 str.), galėtų būti toks pat sėkmingas Lietuvos teismuose? Atsakymas į šį klausimą toli gražu nėra vienareikšmiškas.

Pirma, vertinant aptariamą situaciją CK XX skirsnio, reglamentuojančio santykius dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo, kontekste, atkreiptinas dėmesys į tai, kad panašaus pobūdžio santykiai labiau panašėja ne į santykius, susiklosčiusius dėl nepagrįsto turto gavimo (CK 3.237–3.241 str.), bet į santykius dėl nepagrįsto praturtėjimo (3.242 str.). Šią išvadą suponuoja tai, kad šiuo atveju kalbama apie nepagrįstą praturtėjimą siauruoju požiūriu, t. y. atsakovas gauna ne daiktą, o jo praturtėjimas dažniausiai pasireiškia nepagrįstu sutaupymu ar kitokiu naudos gavimu². Toks atribojimas svarbus tuo, kad buvusio tėvo, teikusio vaikui išlaikymą, ieškinys „naujajam“ tėvui būtų nagrinėjamas taikant CK 3.242 straipsnio, o ne CK 3.237 straipsnio nuostatas. Iš to išplaukia, kad atsakovui būtų užkertamas kelias savo atsikirtimuose į ieškinį remtis CK 2.241 straipsniu, numatančiu turto, kurio negalima išreikalauti, rūšis³. Tai savaime padidina sėkmingos ieškinio baigties galimybę.

Antra, teisės doktrinoje pažymima, kad analizuojant bet kokią prievolę visais atvejais labai svarbu išsiaiškinti jos atsiradimo pagrindus. Nuo to, kokia aplinkybė bus pripažinta prievolinio santykio atsiradimą lėmusiu teisiniu pagrindu, priklauso tinkamas teisės normų taikymas [10, p. 19]. Akivaizdu, kad išlaikymo prievolės atsiradimo pagrindas yra įstatymas. Ir Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje, ir CK 3.192 straipsnyje kalbama apie tėvų pareigą išlaikyti savo nepilnamečius vaikus. CK 3.137 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad vaiko kilmė iš tėvų patvirtinama nuo vaiko gimimo dienos ir

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 164 straipsnis numato atsakomybę už vengimą pareigos pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, mokėti lėšas vaikui išlaikyti arba teikti kitą būtiną materialią paramą vaikui [3].

² Teisės doktrinoje pažymima, kad ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo (lot. *de in rem verso*) nuo ieškinio dėl be pagrindo gauto turto išreikalavimo (CK 3.237 str.) skiriasi dar dviem požymiais. Pirma, nepagrįstas atsakovo praturtėjimas arba atitinkamai atsakovo turto sumažėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį. (...) Antra, atsakovas privalo gražinti tik tokią sumą, kokia jis praturtėjo arba kokia sumažėjo atsakovo turtas [9, p. 325].

³ Pavyzdžiui, CK 3.241 straipsnio 1 dalis numato, kad negali būti išreikalaujamas kaip be pagrindo įgytas „turtas, kurį perdavė asmuo, žinojęs, kad jis neprivalo vykdyti prievolės, arba asmuo, kuris nors ir neprivalėjo prievolės vykdyti, tačiau ją įvykdė ir jeigu tai atitiko geros moralės nuostatas“, taip pat „sumos, be pagrindo išmokėtos kaip (...) išlaikymas, jeigu gavėjas veikė sąžiningai arba nebuvo padaryta sąskaitos klaidos“ [5].

nuo tos dienos sukuria su ja susijusias įstatymų nustatytas teises ir pareigas [5]. Lingvistinė šios normos analizė leidžia teigti, kad šiuo atveju kalbama apie *visas* įstatymų nustatytas teises ir pareigas – ir asmenines neturtines, ir turtines. Tai sudaro pagrindą manyti, kad ir **išlaikymo prievolės atsiradimo momentą įstatymas sieja su vaiko gimimu, o ne su teisinio ryšio tarp tėvo (motinos) ir vaiko atsiradimu**. Iš to išplaukia, kad nugunčijus tėvystę (motinystę) ir patvirtinus kito asmens tėvystę (motinystę), pastaroji veikia retroaktyviai. Tai turėtų būti laikoma pagrindu kelti klausimą ir dėl išlaikymo pareigos retroaktyvaus veikimo bei iš jos išplaukiančių naujai paaikšėjusio skolininko pareigų vykdymo.

Trečia, CK 3.200 straipsnis įtvirtina nuostatą, leidžiančią priteisti išlaikymą **nuo teisės į išlaikymą atsiradimo dienos** (paryškinta autoriaus), tačiau „išlaikymo įsiskolinimas negali būti išieškotas daugiau kaip už trejus metus iki ieškinio pareiškimo dienos“ [5]. Akivaizdu, aiškinantis šios normos prasmę, kyla esminis klausimas: ką laikysime teisės į išlaikymą atsiradimo diena? Pastebėtina, kad galimi net trys atsakymo į šį klausimą variantai. Pirmia, teisės į išlaikymą atsiradimo diena gali būti tapatinama su vaiko gimimo momentu. Antra, ji gali būti siejama su tėvystės (motinystės) patvirtinimo įstatymo nustatyta tvarka data, įskaitant ir tuos atvejus, kai tėvystė (motinystė) nustatoma vėliau, t. y. praėjus ilgesniam nei trijų mėnesių terminui nuo vaiko gimimo įregistravimo¹. Trečia, ji gali reikšti jau egzistuojančios teisės į išlaikymą pažeidimo datą. Būtent tokios nuostatos laikomasi Lietuvos teisės doktrinoje, *teisę reikalauti išlaikymo* sutapatinant su *teise kreiptis į teismą dėl išlaikymo priteisimo*². Mūsų nuomone, toks sutapatinimas nėra visiškai pagrįstas, nes *teisę reikalauti išlaikymo* turi būti suprantama kaip vieno iš prievolinio – teisinio santykio subjekto (vaiko) teisė būti išlaikomam abiejų tėvų – skolininkų. Todėl *teisę reikalauti išlaikymo*, kaip vaiko išlaikymo prievolės turinio sudėtinis elementas, atsiranda nuo paties prievolinio – teisinio santykio atsiradimo momento, o ne nuo vieno iš prievolės subjektų (tėvo ar motinos) padaryto prievolės pažeidimo. *Teisę kreiptis į teismą dėl išlaikymo priteisimo* turi būti suprantama tik kaip vienas iš pažeistos civilinės teisės gynimo būdų, kuriuo gali būti pasinaudojama tuo atveju, kai skolininkai (tėvai) arba vienas iš jų nevykdo arba netinkamai vykdo pareigą. Pažymėtina, kad būtent tokiu aiškinimu grindžiama ir naujausia LAT praktika. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-23/2004 LAT panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimo ir apeliacinės instancijos nutarties dalį, kuria buvo atmestas ieškovės reikalavimas priteisti nepilnamečių vaikų išlaikymo skolą. Šioje byloje nustatyta, kad E. M., gimusios 1986 m. gruodžio 8 d., ir M. M., gimusio 1991 m. vasario 26 d., tėvas yra atsakovas G. K., ir iš jo vaikams priteistas išlaikymas nuo 2002 m. gruodžio 13 d. iki jų pilnametystės. Ieškovės reikalavimas priteisti iš atsakovo trejų metų išlaikymo skolą už pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų buvo atmestas motyvuojant tuo, kad teisė į vaikų išlaikymą atsirado tik teismo tvarka nustačius tėvystę, todėl išlaikymo skola CK 3.200 straipsnio pagrindu negali būti išieškota. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad „tokia teismų išvada dėl išlaikymo įsiskolinimo yra neteisinga ir neatitinka CK 3.200 straipsnio bei kitų įstatymų, reglamentuojančių savarankišką vaikų teisę gauti išlaikymą iš savo tėvų nuo gimimo dienos, nuostatų. Remiantis CK 3.200 straipsniu, išlaikymas turi būti priteisiamas nuo teisės į išlaikymą atsiradimo dienos, o tokia teisę atsakovo nepilnamečiai vaikai pagal kilmę įgijo nuo jų gimimo dienos (CK 3.137 str. 1 d.) (...). Pagal CK 3.137 straipsnio nuostatas vaiko kilmės iš tėvų patvirtinimas nesiejamas su vaiko gimimo įrašo padarymo data arba su teismo sprendimo, nustatančio tėvystę priėmimo (įsiteisėjimo) data, nes vaiko kilmė yra kildinama iš jo gimimo iš konkrečių tėvų ir nuo jo gimimo dienos. (...) Vadovaujantis CK 3.192 straipsnio 1 dalimi tėvai privalo materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus nuo teisės į išlaikymą atsiradimo dienos, t. y. nuo vaikų gimimo dienos“ [12]. Analogiškais principais LAT vadovosi ir kitoje panašaus pobūdžio byloje, įrodydamas aiškia nuostatą dėl retroaktyvumo principo taikymo galimybės vaiko išlaikymo teisiniuose santykiuose [13].

Visos išdėstytos aplinkybės suponuoja bent jau teorinę galimybę taikyti prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo, instituto nuostatas paaikšėjus, kad vaiko išlaikymo prievolėje skolininko pareigą vykdė netinkamas asmuo. Pažymėtina, kad praktikoje beatodairiškai pasikliauti šiuo principu būtų pavojinga. Tarkime, tikrasis (biologinis) tėvas gali ilgą laiką gyventi, nieko neįtardamas apie savo tėvystę tol, kol vaiko motinos sutuoktinis, sužinojęs apie savosios tėvystės biologinės tikrovės neatitikimą, imasi teisinių priemonių ją nugunčyti, o vaiko motina – patraukti jį atsakovu byloje dėl tėvystės nustatymo. Kadangi įstatymas formalių kliūčių sėkmingai tokių ieškinių baigčiai nesukuria³, „ankstes-

¹ Civilinės metrikacijos taisyklių 20 punkte numatyta, kad apie vaiko gimimą turi būti pareikšta ir vaiko gimimas turi būti įregistruotas per tris mėnesius nuo jo gimimo dienos [11].

² CK 3.200 straipsnio komentare, kuriame rašoma, kad „teisę reikalauti išlaikymo atsiranda kai vaiko tėvas ar motina nebevykdo savo pareigos materialiai išlaikyti nepilnamečius vaikus“ [9, p. 382].

³ Tokios įstatymų leidėjo pozicijos kritiką žr. **Sagatys G.** Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje // Daktaro disertacija. LTU. P. 70–77.

nis“ tėvas, remdamasis CK 6.242 straipsniu, iš „naujojo“ tėvo galėtų pareikalauti viso to, ką išleido vaikui išlaikyti. Akivaizdu, kad patenkinus tokį ieškinį gali būti labai apsunkintos „tikrojo“ tėvo galimybės toliau vykdyti vaiko išlaikymo pareigą.

Besąlyginis teisės reikalauti gražinti vaikui išlaikyti panaudotas lėšas atskirais atvejais galėtų būti ir tikrųjų (biologinių) tėvų nenoro reikšti ieškinius dėl tėvystės nustatymo priežastis. Tai savo ruožtu galėtų būti vertinama kaip kliūtis įgyvendinti vieną pagrindinių vaiko teisių – „teisę žinoti savo tėvus“¹.

Teismo teisę visai arba iš dalies atmesti „buvusio“ tėvo ieškinį, grindžiamą nepagrįstu praturtėjimu, sustiprina ir teisės doktrinoje pareikšta nuomonė, kad patėvis, kuris pagal CK neturi teisinės pareigos išlaikyti vaiką, neturi teisės reikalauti gražinti išlaikymui skirtas lėšas. Nors šiuo atveju galimybę taikyti analogiją gali apsunkinti skirtinga patėvio ir „buvusio“ tėvo subjektyvus požiūris į vaiko išlaikymo pareigos vykdymą (patėvio, teikiančio išlaikymą, atveju galioja jo žinojimo apie savo nebuvimą tinkamu teisinės vaiko išlaikymo prievolės subjektu prezumpcija, tuo tarpu asmuo, kuris santuokos prezumpcijos arba savanoriško tėvystės pripažinimo pagrindu yra įrašytas vaiko tėvu to gali ir nežinoti), ji (analogija) negali būti visiškai atmesta vien dėl to, kad kitos (socialinės, ekonominės, etinės ir kt.) dimensijos abiem atvejais iš esmės sutampa.

Apibendrinant galima teigti, kad netgi pripažįstant formalią „buvusio“ tėvo teisę reikalauti atlyginti nuostolius pagal CK 6.242 straipsnį, būtina ją aiškinti kiek galima siauriau. Pirmą, būtina atsižvelgti į CK 6.242 straipsnio 3 dalyje įtvirtintus kriterijus, pagal kuriuos praturtėjimas nelaikomas nepagrįstu ir nesąžiningu, t. y. jeigu jis atsirado dėl tokio prievolės įvykdymo, kai nuostolių patyrusi prievolės šalis dėl **savo pačios kaltės** (paryškinta autoriaus) nesugebėjo įgyvendinti savo teisių taip, kad būtų išvengta nuostolių, ir kitas asmuo praturtėjo dėl nuostolių patyrusios šalies veiksmų, kuriuos ši atliko išimtinai savo interesais ir savo rizika [5]. Todėl siūlytina, kad teismas, sprenddamas nuostolių „buvusiam“ tėvui atlyginimo klausimą, visais atvejais atsižvelgtų ir į subjektyviają bylos pusę: ar tikroji (biologinė) tėvystė nebuvo sąmoningai slepiama, ar tikrasis (biologinis) tėvas nepiktnaudžiavo teise pareikšti ieškinį dėl tėvystės nuginčijimo. Tai reiškia, kad CK 6.242 straipsnio 1 dalies taikymas šiuo atveju turėtų priklausyti nuo asmens, kurio tėvystė (motinystė) patvirtinama vėliau, sąžiningumo: pareiga atlyginti nuostolius turėtų kilti tik nesąžiningam asmeniui, sąmoningai slėpusiam arba delsusiam nustatyti tikrąją tėvystę (skolininko sąžiningumas šiuo atveju turėtų būti preziumuojamas). Antra, CK 6.242 straipsnis turėtų būti aiškinamas sistemiškai, kartu su CK 3.200 straipsniu, įtvirtinančiu išlaikymo skolos išieškojimo terminus. Tai reiškia, kad bylą nagrinėjantis teismas turėtų taikyti įstatymo analogiją ir esant visoms ieškinių, grindžiamų nepagrįstu praturtėjimu, patenkinimo sąlygoms, priteisti tik tą dalį lėšų, kurios buvo panaudotos vaikui išlaikyti per pastaruosius trejus metus iki tėvystės nuginčijimo. Tai padėtų išvengti nepageidautinų situacijų, kai patenkinus „buvusio“ tėvo reikalavimą, „naujasis“ tėvas pritrūksta lėšų toliau išlaikyti vaiką. Pastebėtina, kad tokie nuostatai sustiprinti visais atvejais galima pasitelkti prioritetingos vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą (CK 3.3 str. 1 d.).

2. Dėl prievolinio vaiko išlaikymo santykio subjekto – kreditoriaus

Kadangi prievolėje visais atvejais dalyvauja mažiausiai du asmenys, kitas, ne mažiau aktualus klausimas kyla nustatant, kas vaiko išlaikymo prievolėje laikytinas kreditoriumi.

Atsakant į šį klausimą, būtina pasitelkti ne tik gramatinį, bet ir sisteminį bei istorinį teisės aiškinimo metodus. Remiantis tradiciniu, iš senovės romėnų teisės atėjusiu prievolių skirstymu, prievolės pagal jų dalyką skirstomos į prievoles, kurių dalykas yra ką nors padaryti, atlikti (*facere*), prievoles, kurių dalykas yra ko nors nedaryti (*non facere*), ir prievoles, kurių dalykas yra ką nors duoti (*dare*) [15, p. 67–68]. Kadangi vaiko išlaikymo prievolė yra būtent pastarosios rūšies turtinė prievolė, nesunku nuspėti, kad jos subjektams būtinas tam tikro laipsnio teisinis subjektiškumas, t. y. galėjimas būti savarankišku turtinių teisių ir pareigų turėtoju.

Pažymėtina, kad aptariamoju požiūriu vaiko padėtis Lietuvos teisės sistemoje per pastarąjį dešimtmetį smarkiai pasikeitė. Pagal Santuokos ir šeimos kodeksą (toliau – SŠK), galiojusį iki 2001 metų liepos 1 dienos, vaikų teisės buvo išvestinės iš jo tėvų teisių. Tokia vaiko teisių samprata nulėmė vaiko, kaip šeimos globotinio, išlaikytinio padėtį. Todėl nenuostabu, kad gana ilgą laiką buvo formuojama praktika, pagal kurią vaiko tėvams gyvenant skyrium išlaikymas teismo sprendimu buvo

¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad vaikas įregistruojamas tuoj po gimimo ir nuo gimimo momento turi teisę į vardą ir pilietybę, taip pat, kiek tai įmanoma, teisę žinoti „savo tėvus ir būti jų globojamas“ [14].

priteisiamas to tėvo arba motinos, su kuriuo gyveno turintis teisę gauti išlaikymą vaikas, naudai. Kitaip tariant, vaiko išlaikymo prievolės subjektu – skolininku buvo laikomi vaiko tėvai (tėvų gyvenimo skyrium atveju – vienas iš tėvų), o kreditoriumi – asmuo, esantis nepilnamečio vaiko atstovu (antrasis iš tėvų, su kuriuo lieka gyventi vaikas; jei abiejų tėvų valdžia apribota – atitinkamai globėjai arba rūpintojai).

1995 metais Lietuvai ratifikavus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją, iš esmės pakito vaiko, kaip teisės subjekto, teisinis statusas. Konvencija įpareigoja kiekvieną valstybę narę gerbti ir garantuoti visas Konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai (2 str. 1 d.). Pasak J. Stripeikienės, šis tarptautinis teisės aktas gana sunkiai skynėsi kelią į praktinį gyvenimą. Pirmas svarbus žingsnis praktiškai ginant vaiką, kaip savarankišką teisės subjektą, buvo žengtas 1996 metais priėmus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą. Šiame įstatyme įtvirtintos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės, kurios turėjo būti saugomos visais civilinių teisių gynimo būdais. Kartu šio įstatymo 5 straipsnio 2 dalis nustatė, kad sprendžiant kilusius ginčus, kai įstatymai arba kiti teisės aktai, kitaip nei šis įstatymas, reguliuoja santykius, susijusius su vaiko teisėmis bei laisvėmis ir jų apsauga, arba kai šie klausimai nėra kitu įstatymu sureguliuoti, taikomas šis įstatymas. Ši pamatinė nuostata sukūrė svarbiausią išeities principą aiškinant ir taikant teisės normas, kad vaikas, kaip teisės subjektas, įgyja įstatymo nustatytas teises, o joms įgyvendinti kuriama vaiko teisių apsaugos sistema, paremta vaiko interesų viršenybės principu [16, p. 16].

Į minėtus koncepcinius vaiko teisių sampratos pasikeitimus negalėjo nereaguoti teismų praktika. Įdomu tai, kad būtent joje, o ne įstatyme ir įvyko esminis „lūžis“, su kuriuo sietinas vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, statuso atsiradimas Lietuvos teisėje. Dar galiojant Santuokos ir šeimos kodeksui 2000 metais nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K–3–471/2000 LAT konstatavo, kad „alimentinės prievolės subjektas yra nepilnametis vaikas, kuris pagal įstatymą turi subjektyvinę teisę gauti iš savo tėvo ar motinos išlaikymą, o motina ar tėvas, reikalaujantis alimentų vaikui išlaikyti, yra ne alimentinės prievolės subjektas, o teisėtas nepilnamečio vaiko atstovas. Todėl, kai nustatoma, jog tėvas ar motina vykdo SŠK 80 straipsnyje numatytą pareigą ir išlaiko nepilnamečius vaikus, tai alimentai tokiems vaikams išlaikyti kitam iš tėvų, kaip įstatyminiam vaiko atstovui, negali būti priteisiami“ [17].

Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, statusą galutinai įtvirtino 2001 metais įsigaliojęs naujasis Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Jame vaiko turtingos teisės aiškiai ir nedviprasmiškai atskirtos nuo jo tėvų turtingos teisių. Kodekso 3.185 straipsnio 1 dalyje nustatoma, kad „turta, kuris yra nepilnamečių vaikų nuosavybė, tvarko jų tėvai uzufukto teisėmis“, o 3.186 straipsnis įtvirtina bendrąjį vaiko turto tvarkymo principą: „tėvai privalo tvarkyti savo nepilnamečių vaikų turta išimtinai vaikų interesais“ [5]. Visa tai jau ne tik suteikė teisę, bet ir įpareigojo teismus laikyti vaiką tikruoju prievolinio teisinio išlaikymo santykio subjektu – kreditoriumi. Labai svarbu, kad būtent šia linkme toliau nuosekliai sekė LAT praktika. Štai 2002 metais LAT civilinėje byloje Nr. 3K–3–364/2003 konstatavo, kad „vaikui skirtas išlaikymas turi būti naudojamas tik jo interesams (CK 3.203 str. 1 d.), nes išlaikymui gaunamas turta, piniginės lėšos yra vaiko nuosavybė. Nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojus 2000 m. Civiliniam kodeksui, vaikų ir tėvų turtingos teisės yra atskirtos. CK 3.185 straipsnis numato, kad tėvai, ar vienas iš jų vaiko turto atžvilgiu turi tik tvarkymo teisę (uzufuktas). Ši teisės norma įtvirtina bendrąjį principą, kad vaikų ir tėvų turta yra atskiras – vaikai neturi nuosavybės teisės į savo tėvų turta, o tėvai neturi nuosavybės teisės į savo vaikų turta. Konstatavus, jog atsakovas savo pareigą vykdo tinkamai, nėra pagrindo iš jo priteisti išlaikymą, nes civilinių teisių gynimo būdai (taip pat ir įpareigojimas vykdyti prievolę natūra) taikomi tik konstatavus teisės pažeidimą“ [18].

Tokia LAT nuostata labai svarbi praktiniu aspektu. Pirma, ji padeda apibrėžti vaiko išlaikymo prievolės vykdymo tinkamumo kriterijus. Pavyzdžiui, nesant atskiro tėvų susitarimo arba teismo sprendimo dėl vaiko išlaikymo formos, tėvo (motinos) veiksmai išlaikymo vaikui teikimas gali pasireikšti labai skirtingai: rūpinimusi vaiku, įvairių daiktų pirkimu, sąskaitų už vaikų darželį, mokyklą, sporto būrelius, papildomą ugdymą apmokėjimu, grynujų pinigų davimu tiesiogiai vaikui ir t. t. Šiuo atveju vienintelė svarbi aplinkybė, kurią privalo nustatyti teismas, – ar prievolė vykdoma proporcingai abiejų tėvų turtingai padėčiai ir ar toks vykdymas atitinka vaiko interesus. Antra, ji užkerta kelią bet kuriems bandymams nepagrįstai perkelti vaiko išlaikymo pareigą vienam iš tėvų (CK 3.192 str. 3 d.). Pagal bendrąją taisyklę nė vienas iš tėvų negali reikalauti, kad kitas tėvas teiktų vaikui išlaikymą tam tikra forma, o tėvas (motina), savanoriškai teikiantys išlaikymą vaikui jų pasirinkta forma, šia aplinkybe gali pasinaudoti kaip atsikirtimu į ieškinį, kuriuo prašoma nustatyti priverstinę vaiko išlaikymo tvarką.

Vertinant vaiko išlaikymo prievolės vykdymą, visada svarbu, kaip užtikrinamas jos tęstinumas. Šiuo atžvilgiu gali kilti klausimas, kokią teisinę galią turi teismų sprendimai, kurie priimti vadovaujantis ankstesne vaiko teisių koncepcija ir kuriuose išlaikymas priteistas ne vaiko, bet vieno iš tėvų naudai.

Manytina, kad tokie teismo sprendimai galioja tiek, kiek jų vykdymas derinasi su pasikeitusiu vaiko teisiniu statusu, t. y. kol teikiamas išlaikymas naudojamas išimtinai vaiko interesais. Būtent tokios nuostatos laikomasi ir LAT praktikoje. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-874/2003 LAT konstatavo, kad „išlaikymo teikimas pagal teismo sprendimus, kurie buvo priimti, galiojant Santuokos ir šeimos kodeksui, neatitinka vaikų ir tėvų turto atskyrimo principo. (...) Išlaikymo pareiga yra tęstinė įstatyminė tėvų prievolė, kuri ribojama laiku, t. y. vaiko pilnametyste. Vykdam šią prievolę galiojant 2000 m. Civiliniam kodeksui, kilus ginčui dėl to, kad tėvas ar motina, kurio naudai teikiamas išlaikymas pagal teismo sprendimus, priimtus iki 2000 m. Civilinio kodekso įsigaliojimo, naudoja vaiko lėšas ne vaiko interesais, ar netinkamai paskirsto lėšas pagal vaiko poreikius, nepakankamai pats prisideda prie vaiko išlaikymo, jo poreikius tenkindamas tik iš gaunamo išlaikymo, **teismas pirmiausia turi pakeisti išlaikymo prievolės subjektą ir išlaikymą priteisti vaikui** (paryškinta autoriaus), t. y. atskirti vaiko lėšas nuo motinos ar tėvo, su kuriuo jis gyvena, lėšų (CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 4 str. 2 d.). Atsižvelgdamas į byloje esančius duomenis, teismas taip pat patikrina, kaip tėvas ar motina tvarko vaikui išlaikyti skirtas lėšas (CK 3.186 str.), ar nėra pagrindo tėvą arba motiną nušalinti nuo turto tvarkymo (CK 3.191 str. 1 d. 4 p.)“ [19].

Akivaizdu, kad minėtoje LAT nutartyje suformuluota taisyklė pagrindžia vaikui išlaikyti skiriamų lėšų naudojimo kontrolės mechanizmo svarbą. Manytina, kad teismo pareiga aktyviai spręsti bylas, kylančias iš šeimos teisinių santykių, suponuoja tai, kad visus šiuos klausimus teismas turi išspręsti *ex officio*, nes to reikalauja ir viešasis interesas, ir imperatyvios įstatymo normos¹.

Išvados

1. Vaiko išlaikymo prievolėje skolininku (-ais) laikytini abu vaiko tėvai, o šios prievolės atsiradimo momentas yra vaiko gimimas. Jei kurio nors iš tėvų tėvystė (motinystė) patvirtinama vėliau, jų pareiga išlaikyti vaiką gali būti taikoma retroaktyviai, t. y. nuo vaiko gimimo dienos.

2. Nėra formalių kliūčių, trukdančių tėvui (motinai), kurio tėvystė (motinystė) nuginčijama įstatymų nustatyta tvarka, reikalauti grąžinti lėšas, panaudotas vaikui išlaikyti, iš asmens, kurio tėvystė (motinystė) patvirtinama vėliau. Pareiga atlyginti nuostolius, kaip nepagrįstą praturtėjimą, CK 6.242 straipsnio pagrindu nėra absoliuti. Jos įgyvendinimas priklauso nuo asmens, kurio tėvystė (motinystė) patvirtinama vėliau, sąžiningumo. Be to, ji turi būti aiškinama sistemiškai, atsižvelgiant į CK 3.200 straipsnį, numatantį terminą, už kurį gali būti išieškomas skola už išlaikymą.

3. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, statuso implikacijos akivaizdžios civilinio kodekso 3.185 straipsnyje, numatančiame, kad tėvai arba vienas iš jų vaiko turto atžvilgiu turi tik tvarkymo teisę. Ši teisės norma įtvirtina bendrąjį principą, kad vaikų ir tėvų turtas yra atskiri – vaikai neturi nuosavybės teisės į savo tėvų turtą, o tėvai neturi nuosavybės teisės į savo vaikų turtą.

4. Vaiko pripažinimas savarankišku teisės subjektu nulemia tai, kad jis gali ir turi būti laikomas savarankiška vaiko išlaikymo prievolės šalimi – kreditoriumi. Motina arba tėvas, reikalaujantis priteisti vaikui išlaikymą, yra ne vaiko išlaikymo prievolės subjektas, o teisėtas nepilnamečio vaiko atstovas. Taigi išlaikymas turi būti priteisiamas ne tėvo (motinos), atstovaujančio vaikui, bet paties vaiko naudai. Vaiko pripažinimas tikroju išlaikymo prievolės subjektu leidžia teismui *ex officio* spręsti turto, skirto vaikui išlaikyti, naudojimo kontrolės klausimus.



LITERATŪRA

1. **Civilinių bylų** nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose) // <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/2004/civilines.xls>; prisijungimo laikas – 2004–12–07
2. **Пчелинцева Л. М.** Семейное право России. – Москва: Норма, 2000.

¹ Pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 376 straipsnį bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai būtina siekiant teisingai išspręsti bylą (1 d.). Teismas, atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, turi teisę viršyti pareikštus reikalavimus, t. y. gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu (3 d.) Jeigu byloje pareikštas vienas iš įstatymuose numatytų alternatyvių reikalavimų, teismas, nustatęs, kad tenkinti pareikštą reikalavimą nėra pagrindo, gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose numatytą alternatyvų asmens (arba vaiko) teisių arba teisėtų interesų gynimo būdą (4 d.) [20].

3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Vilnius, 1992.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
6. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis c. b. Nr. 3K–3–259/2004 V. Sinkevič v. M. Sinkevič. Bylų kategorija 72.2.
7. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 19 d. nutartis c. b. Nr. 3K–3–369/2003 L. Baranauskienė v. V. Baranauskas. Bylų kategorija 72.2.
8. Whittaker S. Performance of Another's Obligation: French and English Law Contrasted. – Oxford University Comparative Law Forum // <http://ouclf.iuscomp.org/articles/whittaker.shtml#fn0anc>; prisijungimo laikas – 2004–12–07
9. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002.
10. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Autorių kolektyvas (moksl. red. Ambrasienė D., Baranauskas E.) – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
11. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2001 m. birželio 29 d. įsakymas Nr. 129 „Dėl civilinės metrikacijos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2001. Nr. 60–2156
12. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 7 d. nutartis civ. b. Nr. 3K–3–23/2004, A. Čibinskienė v. G. Kraujelis. Bylų kategorija 70.4 ir 72.2.
13. LAT CBS nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–381/2004 L. Bradšaujienė v. R. Vaitkevičius. Bylų kategorija 70.4.; 72.2.
14. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995. Nr. 60–1501.
15. Mikelėnas V. Prievolių teisė. – Vilnius: Justitia, 2004.
16. Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema // Jurisprudencija. 2003. T. 42(34).
17. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis civ. b. Nr. 3K–3–471/2000 V. Žitkevičienė v. R. Žitkevičius. Bylų kategorija 72.2.
18. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 17 d. nutartis civ. b. Nr. 3K–3–364/2003 J. Rinkevičienė v. D. Rinkevičius. Bylų kategorija 72.2.
19. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civ. b. Nr. 3K–3–874/2003 J. Varapnickaitė-Mažylienė v. T. Stanys. Bylų kategorija 72.2.
20. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004.



Topical Issues of Children Support Obligation Entities

Dr. Gediminas Sagatys
Mykolas Romeris University

Keywords: child support, children rights, creditor, debtor, unjust enrichment.

SUMMARY

It is evident from practice that the child's right to support and its defence largely depends on how the issues of children support entities are settled. Therefore the main aim of this article is to determine through the analysis of law doctrine and court practice the relevant creditor and the relevant debtor in the child support obligation. It is worth mentioning that the answer to these seemingly simple questions is by far not so easy. Undoubtedly, both parents of the child are debtors in the obligation of the child support, however, the opinions part when they have to decide on the starting date when they become debtors and at what extent the retroactive principle may be applied to their duties, arising from this obligation. In this respect two different solutions are possible. First, the formal basis of the origin of the obligation may be stressed – the registration of paternity (maternity) – and consider it as the starting point of the support obligation. Second, it may be considered, that the child support obligation is natural, therefore the parties' rights and duties connected with it come into existence together with the birth of the child. It is this position that is being stressed in the article.

In Lithuania the issue of the creditor in the obligation of the child support has been solved differently in court practice during the last decade. The laws in force previous to the new Civil Code did not provide for the legal status of the child as an independent possessor of property rights. Due to this reason, there was quite an old court practice, when the support used to be given to another father or mother, with whom the child having the right to support lived. However, after the concept of the rights of the child had transformed and after autonomous rights had been granted to the child, the issue of the creditor in the child support obligation has to be revised. The practice of the Supreme Court of the Republic of Lithuania, analysed in the article, shows that presently this particular direction is being taken.